

A přece se točí...

Recenzia slovenského filmu Pásla kone na betóne

Už devátý týden se promítá v Bratislavě slovenský film s dadaistickým názvem „Pásla kone na betóne“ a u pokladny stojí pořád lidé v řadě. Na zdi pasáže je nalepen papír a na něm fixkou napsáno: Pre veľký úspech predĺžené do ...!!! Připomíná to propagaci druhořadého cirkusu, však taky nejsme na Broadwayi. Všude jinde by asi takový jev vzbouřil kulturní veřejnost.

V parném létě, jaké už dávno nebylo, se lidé hrnou na domácí film o jakési Johaně a zpcení a poloudušení se ještě smějí a tleskají. Včera bylo ještě pořád vyprodáno. Podivné!

Stejnomenou knížku Milky Zimkové s pěkně namalovanou obálkou jsem četl, hned jak vyšla. Říkal jsem každému, že je to dobrá knížka. Kratičké i delší texty vyprávěly o tom, co autorka viděla, nebo o čem slyšela vykládat ženské na vesnici. To nejzajímavější reprodukovala s ohromnou životností v poloveselé a polosmutné tónině. Na některých místech má text zvláštní jímavost, dotkne se pradávne tragiky lidského osudu a předvede ji v absurditách, vyrůstajících z křížení starých zvyklostí východoslovenské vesnice a toho, co tu kdysi nebylo: družstva, autobusů, Ostravy, práce a peněz. Nejsympatičtější na knížce je, že se vyhnula obligátní nostalgii za starou vesnici, která se teď ve slovenské literatuře nosí a také hloupé hrdosti na člověkotvornou úlohu združstevnění a elektrifikace, která se nosila dříve a o které už ročník Zimkové naštěstí nic neví. Nesporně to bylo slibné odraziště pro film ze současnosti.

Přesto jsem byl náramně zvědavý, jak se podařilo z drobných a od sebe vzdálených příběhů vytvořit ucelený scénář, který by utáhl celovečerní film. Podařilo se to. Štefan Uher a Milka Zimková si vybrali za ústřední postavu Johanu z jedné povídky a navěsili na ni šikovně a organicky jiné osudy a jiné postavy. Vznikl tak soustředěný pohled na trápení dvou žen, které „sa prespali“. Jedna se studnařem a druhá s vojákem. Obě otěhotněly hned při prvním milování, nány! Uhrův film však z toho nedělá morální drama po starém způsobu. Vypráví prostě, jak teď matka s dcerou žijí a jak žijí všichni lidé okolo. Dceřin poklesek ozvláštňuje všední běh života a film se s rozkoší pase na situacích, které okolo toho vznikají. Autorka předlohy si s vervou ústřední postavu zahrála.

Přitažlivost tohoto filmu však nepodmiňuje příběh, mnohem více udržuje dychtivou pozornost diváků podivuhodný sled obrazů z vesnického života, zdánlivě všední dění, pohledy na tváře lidí, na jejich ústa, která promlouvají nejčastěji nářečím, někdy trochu spisovněji a pak také příšernou ale dojmavě komickou českoslovenštinou ostravských brigádníků. Sám jsem měl pocit, že by mi pro čiré potěšení stačilo jen se dívat na sled sekvencí, třeba i bez děje, jen se dívat, jak v zeleném šeru přijíždí autobus, jak se děti koupají v kravíně a matky klepaří, jak se majestátně valí příbuzní na svatbu, jak žena předsedy pouští cirkulárku a hodlá si odříznout hlavu, protože její muž se s ní už každý den nemiluje, jak ochotníci hrají na hřišti divadlo a kluci přitom hrají fotbal, atd.

Uher se v tomto filmu vrátil k tomu, čím kdysi začínal, on a všichni ostatní, ale v zmoudřelé a dokonale strávené podobě. V tomto filmu není cítit ono unesení z nových možností tvorby, které náš film v šedesátých letech objevil, přirozenost herců i neherců je skutečně přirozená, vše se děje jakoby nezávisle na režii a kameře, a přece je celý tento svět zvláštní pravdivosti zkomponován uměle, autorsky a se zřetelem k filozofii tvůrce. Málokdo si

možná všimne, že kamera najednou hledí na svět přes staženou ovci, ale tajně se mu i tak zatne tento pohled do podvědomí. Je až neuvěřitelné, jak návrat k východiskům znova zafungoval. Anekdotické scény, při kterých se obecnost řehtá, se najednou utrhnou a padají ke dnu provázeny smutkem. Tolik veselých scén na zasmání se málokdy sejde pohromadě, a presto jsem si nevšiml ani jediného osvědčeného gagu. Komično je v tomto filmu jiného rodu. A při vši veselosti se tento film lidem nevysmívá, plno figurek ale žádná pro smích.

Film se odehrává na východním Slovensku, ale nemyslím si, že je to půl úspěchu. Mohl se stejně odehrávat v nějakém jiném kraji a v jiném dialektu, pije se všude a svatba pod dvěstě hostů je skoro na všech slovenských vesnicích na hanbu. Exteriéry už fakticky nehrají roli. Szomolányi, Uhrův nezbytný kameraman, resignoval na vděčné záběry krás Slovenska a kromě první scény, ve které se najednou otevře krajina jako pozadí pro vůz s hnojem, už žádnou krajinomalbu nevidíme. Jen jako refrén se objevují neutrální zalesněné pahorky a před nimi plachtí učitelova letadélka. O to intenzivněji snímá kamera vesnické interiéry a nádhernou zelenou zahradu Johany, kde se vlastně všechno odehraje, první milování se studnařem i závěrečná svatba. Když jsem viděl film po druhé, všimnul jsem si mnoha virtuosních kousků režie i kamery, které při prvním zhlédnutí zakrývá úžas. Po třetí bych jistě zaznamenal ještě víc. Z toho je vidět, jak všechny triky slouží jednomu účelu: optickému klamu, že jsme přítomni v pravdivém světě, zatímco se díváme jen na stvořenou skutečnost, avšak sytější a poetičtější než tu, o které se domníváme, že ji známe.

Ideologické námitky vůči tomuto filmu nebudou. Není ani trošku sociálně kritický v tom smyslu, jak se to obvykle chápe. Vždyť se tu jen dovídáme, že předseda družstva místo toho, aby zavolal veterináře, trajdá někde se svou sekretářkou a tak mu zdechne kráva. V novinách jsme už četli o horších věcech. Naopak, film ukazuje, jak bohatě se na východoslovenské vesnici žije. Nešťastná Johana má koupelnu v bleděmodrém, chodí v krásných šatech, je co jíst a co pít. Na svatbě se stoly prohýbají, řízky syčí v oleji a láhve stojí v řadě jako vojáci. Ženich z Ostravy přijíždí v Chrysleru. Jenže film i nevtíravě podotýká, že štěstí roste na jiném stromě. Z tohoto hlediska je to výpověď o koncích jedné sociální iluze. To však není to hlavní a taky si nemyslím, že to každému dojde. Hlavní je, že nás vystavuje na necelé dvě hodiny filmovému zážitku, na který tak snadno nezapomeneme.

Režisér stál před lety, tak jako mnozí jiní, před volbou. Ti umělci, kteří jsou závislí na složité technologii, to měli o něco těžší než ti, kteří byli rádi, že jim zůstal papír a psací stroj. Film se nedá udělat doma v kuchyni. Kdo chtěl dělat dále filmy, musel odejít nebo se udobřit se státem. Jak víme, bylo ve hře ještě moc jiných věcí. Zadarmo to nebylo, stát chtěl prohlášení, podpisy a jiné služby. Nevím, co musel dát Uher a co ho to vnitřně stálo. Nejlepší by bylo předpokládat, že přítom pořad myslel na ten film, který jednou udělá a jehož krása srovná všechny mravní pochybnosti. Když jsem se z Uhrova nového filmu vracel domů, zdálo se mi, že to ani jinak nemohlo být.

Se mnou se z kina vyvalilo mračno diváků, kteří se předtím tam dole, v horku v nedýchatelném vzduchu zúčastňovali zřejmě celým srdcem na filmovém zážitku. Nemohu soudit, kolik vrstev příběhu prohlédli a zda k nim došlo jednoduché poselství, které obvyčný příběh Johany Ovšené odvyšilal. Mně však připadá ohromně povzbuzující, že to, co se tak líbilo mně, se současně líbilo i tolika divákům jen v tomto jediném kině. Svědčí to o tom, že dobrým uměním jsme oslovitelní ještě pořád všichni dohromady a že to možná s námi není tak zlé, jak mi to připadá, když se dívám na televizi nebo když čtu ráno noviny.

In:

Obrys, roč. 3, č. 4, prosinec 1983, s. 23-24.